पुराणपरिच्चयः

Introdution to Puranas

पुराणव्युत्पत्तिः

- पुरा भवं पुराणम्(पुरा-ट्यु-अन)
- पुरा नवं भवतीति पुराणम् (यास्काचार्यः)
- पुरा परम्परां वक्तीति पुराणम् (वायु.)
- पुरातनस्य कल्पस्य पुराणानि विदुर्बुधाः(मत्स्य.)
- यस्मात् पुरा ह्यभूच्चैतत्पुराणम् (ब्रह्माण्ड.)
- पुराणमाख्यानं पुराणम्
- पुरार्थेषु आनयतीति पुराणम्(पद्म.)
- जगतः प्रागवस्थामनुक्रम्य सर्गप्रतिपादकं वक्यजातं पुराणम्(सायणः)

पुराणलक्षणम्

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च।
वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्च लक्षणम्।। (विष्णुपुराण)

सर्गः – जगतः विविधपदार्थानाम् उत्पत्तिः

प्रतिसर्गः – प्रलयः, सृष्टेः पुनर्प्रादुर्भावश्च

वंशः – देवानां ऋषीणां च कुलपरम्पराणां वर्णनम्

मन्वन्तरम् – मनोः मनुपुत्राणां, देवतायाः, इन्द्रस्य, ऋषेः, भगवतः अंशावताराणाम् इत्येतेषां षण्णां घटनानां वर्णनम्

वंशानुचरितम् – विभिन्न वंशेषु उत्पन्नानां महर्षीणां राजर्षीणां च चरित्रवर्णनं, वंशपरम्परावर्णनं च

पुराणविभाजनम्

मद्वयं भद्वयं चैव ब्रत्रयं वचतुष्टयम् ।
अनापलिंगकूस्कानि पुराणानि पृथक् पृथक् ।।

वैष्णवपुराणानि
वाराहम्
पद्म
विष्णुः
गरुडम्
भागवतम्
नारदीयम्

ब्राह्मपुराणानि
ब्रह्माण्डम्
ब्रह्मवैवर्तम्
मार्कण्डेयम्
ब्रह्म
वामनम्
भविष्यम्

मत्स्यम्
स्कन्दम्
कूर्मम्
शैवपुराणानि
अग्निः
लिङ्गम्
शिवम्

अष्टादशोपपुराणानि

- सनत्कुमारपुराणम्
- नारसिंहपुराणम्
- स्कान्दपुराणम्
- शिवधर्मपुराणम्
- आश्चर्यपुराणम्
- नारदीयपुराणम्

- कापिलपुराणम्
- वामनपुराणम्
- औशनसपुराणम्
- ब्रह्माण्डपुराणम्
- वारुणपुराणम्
- कालिकापुराणम्

- माहेश्वरपुराणम्
- साम्बपुराणम्
- सौरपुराणम्
- पाराशरपुराणम्
- मारीचपुराणम्
- भार्गवपुराणम्

पुराणमहत्त्वम्

धार्मिकमहत्त्वम् - पुराणानां धार्मिकमहत्त्वम् अत्यधिकं वर्त्तते, सनातनधर्मे एतानि वेदसमाप्तप्रामाणिकानि च सन्ति, जडचेतनदेवानाम् उपासनापद्धतेः प्रामाणिकबोधः पुराणेभ्य एव जायते।

भौगोलिकमहत्त्वम् - एतेषु सप्तद्वीपावसुमतेः,समुद्राणाम्,नदीनाम्,पर्वतानां भौगोलिकमहत्त्वं यत्र-तत्र उपलभ्यते ।

सामाजिकमहत्त्वम् - पुराणेषु वर्णाश्रमस्यगुणकर्मणां,विविधसंस्काराणां, राजधर्मादीनां महत्त्वपूर्णविवेचनं लभते ।

शास्त्रीयमहत्त्वम् - पुराणेषु व्याकरणस्य, छन्दसां,धर्मशास्त्रस्य,दर्शनशास्त्रस्य, शरीरविज्ञानस्य च वैज्ञानिकविवेचनं वर्तते ।

ल

•

•

•

धन्यवादाः

प्रस्तोत्री - पूजा

शोधच्छात्रा

महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयः, उज्जयिनी (म.प्र)